

Казимир Попконстантинов на 60 години

В края на октомври 2003 г. във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ се проведе международна научна конференция на тема „Културните текстове на миналото: носители, символи, идеи“. Тя беше организирана във връзка с 60-годишнината на проф. д.и.н. Казимир Попконстантинов. В работата на петте работни секции бяха изнесени повече от 100 научни доклада на теми, близки до научноизследователските интереси на юбиляра - средновековна българска епиграфика, гражданска, църковна и манастирска археология, тракийска и антична археология и история.

Казимир Попконстантинов е роден на 17 септември 1942 г. в Гарван, Силистренско, в семейството на свещеник. През 1956 г. постъпва в Духовната семинария и това му дава възможност да получи нетрадиционно за 60-те години образование. Всъщност обаче, по онова време само учениците в Духовната семинария могат системно да изучават латински и старогръцки език, етика и естетика, което им позволява по-късно с лекота да се развиват в хуманитарните профили на висшето образование.

През 1964 г. Казимир Попконстантинов е приет във Висш педагогически институт „Братя Кирил и Методий“ и завършва специалност „История“ през 1968 г. По това време във Великотърновския университет преподават млади и амбициозни преподаватели - проф. Александър Бурмов, проф. Христо Данов, проф. Станчо Ваклинов, доц. Велизар Велков, проф. Иван Гълъбов и много други, по-късно известни историци, археолози и филолози. Те създават онази научна и творческа атмосфера, която привлича студентите не само към преподаваните дисциплини, но и към научните изследвания. Казимир Попконстантинов принадлежи към онова първо поколение студенти, постъпили през 1964 г. във ВПИ „Братя Кирил и Методий“, които по-късно се реализират като учители, археолози, историци, музейни работници, университетски преподаватели. Самият той далеч преди навършването на кръглите 60 години защити своята докторска дисертация *Епиграфски паметници и писмената традиция в България (IX-XI в.)* (1995 г.) и беше избран за професор през 1996 г. - връх в научната и преподавателската кариера на всеки университетски преподавател.

През 1966 г. проф. Иван Гълъбов организира експедиция „Шкорпил '66“ за проучване на скалните манастири в България. Студентското ръководство е поверено на Казимир Попконстантинов и това доверие на научния ръководител определя неговото по-нататъшно развитие, свързано с изследвания на скалните манастири и манастирската култура. Обаянието пък на големия български археолог и талантлив университетски преподавател проф. Станчо Ваклинов ще го насочи към археологическите проучвания на гражданската и дворцова архитектура от Първата българска държава.

След дипломирането си през 1968 г. Казимир Попконстантинов започва работа като археолог-проучвател в Окръжния музей - Търговище. През първите години от своята професионална кариера всеки млад специа-

лист се стреми да приложи наученото, да затвърди своите умения със самостоятелна теренна работа. Несъмнено този порив може да се свърже с археологическите проучвания на ранновизантийската крепост „Крумово кале“ край Търговище и тракийското светилище при Драгановец, Търговищко (*Тракийското светилище при с. Драгановец, Търговищко. - Тракийски паметници, 2, 1980, 142-172*). Едновременно с това Казимир Попконстантинов продължава своята школовка с участие в археологическите кампании на големите обекти в Преслав и Плиска. Участва в археологическото проучване на дворцовия комплекс и феодалното имение край „Южната порта“ в Преслав (1968-1979 г.), а също на „Крумовия дворец“ в Плиска (1970-1979 г.) (*Граждански комплекси в Плиска и Преслав. - В: Средновековният български град. София, 1980, 117-127*). Конкретен резултат от продължителната археологическа работа през тези години е успешно защитеният през 1978 г. дисертационен труд *Гражданската архитектура в Първото българско царство (IX-XI в.)* и присъдената му научна степен „кандидат на историческите науки“ („доктор по история“).

Проучването на класическите археологически обекти, свързани с историята на Първата българска държава и античността, не пречат на Казимир Попконстантинов да продължи теренните проучвания и в средищата на духовния и религиозен живот - скалните манастири и манастирските комплекси. Своеобразно начало на самостоятелната му работа в тази област се открива в работата на скалния манастир и некропола при Крепча, Търговищко (1972 г.). Устойчивостта на интереса в тази област се демонстрира с проучването на скалните манастири от Североизточна България и Добруджа, осъществено през 1979-1983 г. Включването на системно проучваните архе-

ологически манастирски комплекси (на Мостич в Преслав (1983-1987), манастира при Равна, Провадийско (1980-1990), Преображенския манастир край Велико Търново (1990-1993) и продължаващите и сега разкопки на манастира в м. Караачтеке край Варна утвърждават проф. Попконстантинов като несъмнен професионалист в областта на манастирската археология.

Тази констатация навярно изглежда твърде претенциозна, като се има предвид екипният характер на теренната изследователска работа. Нужно е обаче да се отбележи, че още при проучванията на надписите от Кръглата църква в Преслав (1979-1980) той работи с извения епиграф проф. Албина Мединцева. В археологическите проучвания на манастира при Равна, Провадийско, Казимир Попконстантинов работи заедно със ст. н.с. Павел Георгиев. Освен пряката археологическа работа, свързана със скалните манастири и манастирските комплекси от Първата българска държава, пред проф. Попконстантинов се изправя предизвикателството на писаното слово - не така многобройните глаголически текстове, руническите и кирилски надписи. Новата проблемна ситуация неизбежно свързва К. Попконстантинов с водещите изследователи на българската средновековна история и култура като проф. Васил Гюзелев, проф. Петер Шрайнер и Ото Кронщайнер, проф. Аксиния Джурова.

Далеч съм от мисълта да се спирам на пълния списък от публикации, свързани с епиграфските изследвания на Казимир Попконстантинов. Несправедливо би било обаче да не отбележа монографията, издадена в съавторство с проф. Албина Мединцева (*Надписи из Круглой церкви в Преславе. София, 1984*), проучванията му върху епиграфските текстове от скалния манастир при Мурфатлар (дн. Басараби, Румъния) и на още около 50 скални манастира, главно от територията на днешна Североизточна България. В публикуваните резултати не мога да отмина високопрофесионалната обработка на текстовете, съпроводени с пълно описание на епиграфския паметник, палеографски анализ, лингвистичен коментар и превод на съвременен български език.

Публикуваният за пръв път корпус на старобългарските надписи през 1994 (*Старобългарски надписи, 1. Altbulgarische Inschriften, 1. Salzburg-Wien, 1994*) и 1996 година (*Старобългарски надписи, 2. Altbulgarische Inschriften, 2. Salzburg-Wien, 1996*) би могъл да се възприеме като своеобразен завършек в упоритата близо 30-годишна събирателска и проучвателска дейност върху епиграфските материали от IX-XI и XII-XIV в. Трудът обаче е предшестван от реферативен преглед на развитието на старобългарската епиграфика през последните години на страниците на списание „Археология“ (*Старобългарската епиграфика през последните 10 години. - Археология, 1984, 4, 33-45*). В синтезиран вид се предлага виждането за видовете епиграфски текстове, съдържащи рунически, кирилски, глаголически, гръцки или двуезични писмена.

Това виждане намира потвърждение във вече проучените обекти, но най-убедително е демонстрирано с публикуваните резултати от археологическите и епиграфски проучвания на манастирския комплекс при Равна, Провадийско (*Двуезични надписи и абецедари от старобългарския манастир при Равна, Варненски окръг. - Известия на Народния музей - Варна, 20 (35), 1984, 65-80; Глаголическата писмена традиция в средновековна Бълга-*

рия. - В: Кирило-Методиевски студии, 4, 1987, 283-291; Рунически надписи от Средновековна България. - В: Studia protobulgarica et medievalia europensia. В чест на професор Веселин Бешевилив. В. Търново, 1993, 14-162). Откритите повече от 300 надписа, многобройните рисунки-графити, археологическите материали с архитектурна стойност и предметите от ежедневието на неговите обитатели позволяват да се отстоява мнението, че този извънстоличен манастир е бил образователен и книжовен център на Първата българска държава.

Казимир Попконстантинов докладва резултатите от своята теренна изследователска работа на провежданите научни форуми - национални, международни и такива със строго тематичен характер. Списъкът на участията му в конференции, симпозиуми и конгреси надхвърля 100. По-значимите международни изяви се свързват с работата в симпозиума по балканистика (Белград, 1985); „Die Slawischen Sprachen“ (Залцбург, Хайделберг, Велико Търново, 1985-1998); Международен конгрес по българистика (1981); Международните конгреси по славянска археология в София, Киев, Варшава; XI Congresso Internazionale di epigrafia Greca e Latina (Рим, 1997); VI-th International Symposium of Byzantine Sigillography (Преслав, 1998). Така проф. Попконстантинов заявява своето научно присъствие в областта на славянската археология и славистиката, епиграфиката, българистиката и балканистиката.

Университетската кариера на Казимир Попконстантинов започва през 1987 г., когато е избран за доцент по археология във Великотърновския университет. Първоначално неговата преподавателска работа се свързва с основния курс по обща археология пред студентите от историческия факултет, а след иницирираното от него създаване на специалността „Археология“ лекционните му курсове тематично се разнообразяват („Въведение в археологията“; „Средновековна българска археология VII-XI в.“; „Средновековна българска археология XII-XIV в.“; „Средновековна българска епиграфика“; „Манастирска археология“; „Монументална архитектура в средновековна България“; „Средновековният човек и неговия светоглед в епиграфските паметници XII-XIV в.“). Увеличава се и аудиторията на студентите, с които той споделя своите знания и опит. Освен със студентите от специалностите „История“, „Археология“ и „Балканистика“, неговата преподавателска дейност се свързва с новосъздадения Православен богословски факултет. Той е гост-професор в университетите в Залцбург (Австрия), Кьолн и Фрайбург (Германия), Института по археология при Академията на науките в Москва (Русия).

Университетската кариера на проф. Попконстантинов включва заемането и на редица административни длъжности. Бил е заместник-ректор по учебната работа (1991), декан на Историческия факултет (1991-1995), декан на Православния богословски факултет (от 1999). Трудно е да се обхване многостранната университетска ангажираност на проф. Попконстантинов. Не бива обаче да се пропуска създаването на двете нови специалности в Историческия факултет, съвпадащи с неговия мандат на декан - „Балканистика“ (1992) и „Археология“ (1993), привлекли много нови студенти във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Тяхното обучение не винаги се изчерпва с изискванията на учебния план - ограниченията му се преодоляват с извънаудиторната и те-

ренната археологическа практика.

От 1997 г. проф. Попконстантинов става ръководител на катедра „Археология“ в Историческия факултет. Създаването на новото структурно звено е съпроводено с разширяване на преподавателския състав и неговото кадрово развитие. Повишават се и изискванията към студентите в специалност „Археология“. Освен с традиционните форми на лекционните курсове, обучението се разнообразява с гостуването на редица български и чуждестранни лектори, обогатяващи учебната проблематика с най-новите резултати в своята изследователска област. Избраната форма за подготовка на студентите несъмнено е високоефективна и се свързва с по-нататъшното успешно развитие на завършилите.

Признанието за постигнатите успехи се изразява и в присъдените му награди. Проф. Казимир Попконстантинов е носител на Кирилометодиевската награда на БАН (1985), както и на Годишната академична награда на БАН в областта на хуманитарните науки (2000). През 2003 г. той печели изследователска стипендия от фондация „Александър С. Онасис“, благодарение на която работи в Института по византистика, Френския археологически институт и Германския археологически институт в Атина и университета „Аристотел“ в Солун (Гърция).

Последното значимо международно признание за научната, творческа и преподавателска дейност на проф.

Попконстантинов е престижната Хердерова награда за 2004 г., присъдена от Виенския университет (Австрия) и фондация „Алфред Тьопфер“ (Германия). Носители на това отличие винаги са били най-изявените български хуманитаристи, изтъкнати културни дейци в областта на словото, музиката, изобразителното изкуство.

Несъмнено след всичко казано дотук трудно може да се определи в коя област се изявява проф. Попконстантинов - полевата археология, изследването на епиграфските паметници или университетското преподаване. Може би отговорът на този въпрос се съдържа в перспективата при изследването на „текстовете на Историята и историята на текстовете“, „текстовете на Култа и Религията“, загадката на „знаците, текстовете и техните носители“, семантиката на „текстове в архитектурата и образа“ или пък на посланието, което се съдържа в „думите, текста и т.н.“...

Всъщност изброените перспективни направления се съдържаха в програмата на петте основни секции на юбилейната международна конференция „Културни текстове на миналото: носители, символи, идеи“, проведена в края на октомври 2003 г. във Великотърновския университет. Участниците в конференцията, колеги и ученици на проф. Попконстантинов, негови приятели, в продължение на два дни предлагаха своите виждания в така дефинираните проблемни области.

Иван Тодоров

Юбилейна научна конференция с международно участие, посветена на 100 години музейно дело в Карловско и 20 години археологически разкопки на средновековната крепост „Аневско кале“

През 2003 г. се навършиха 20 години от началото на археологическите разкопки на Аневско кале и 100 години музейно дело в Карловско. По този повод на 6-7 юни 2003 г. в Карлово се проведе юбилейна научна конференция с международно участие, организирана от Община Карлово, „ВМЗ“ ЕАД - Сопот, Археологически институт с музей при БАН, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ и Исторически музей - Карлово.

Конференцията премина под почетното председателство на проф. Стефан Данаилов - председател на комисията по култура на Народното събрание, генерал-майор Нонка Матова - народен представител, проф. Божидар Абрашев - министър на културата, проф. Огнян Сапарев - ректор на ПУ „Паисий Хилендарски“, проф. Йорданка Юркова, д-р Евгений Сачев - директор на Национален център за музеи, галерии и изящни изкуства, ст.н.с. д-р Божидар Димитров - директор на Национален исторически музей - София.

В конференцията взеха участие повече от 20 изявени специалисти в областта на средновековната археология и история и музейни работници от страната.

Във връзка с установеното сътрудничество между Община Карлово и Община Гьокчада (Турция) в кон-

ференцията участваше д-р Халиме Хюруилмаз - доцент в Анкарския университет.

Това забележително за града културно събитие беше открито от кмета на Община Карлово инж. Желязко Домусчиев. От името на Комисията по култура при НС приветствие поднесе проф. Стефан Данаилов и от Комисията за младежта и спорта - ген. м-р инж. Нонка Матова. С приветствие към участниците в конференцията се обърна и Димитър Пиронков - главен експерт в НЦМГИИ при Министърство на културата. Почетни грамоти и плакет с образа на Васил Левски бяха връчени на музеите в общината от д-р Стоян Джавезов, главен секретар на Общобългарския комитет „Васил Левски“ и председател на фондация „Васил Левски“. С приветствени слова по случай юбилея се обърнаха ст. н.с. д-р Маргарита Ваклинова, зам.-директор на Археологическия институт с музей - БАН, ст.н.с. д-р Агоп Гарабедян, директор на Института по балканистика, проф. д.и.н. Петър Ангелов, ръководител на Катедрата по българска история в СУ „Св. Климент Охридски“.

Деловата част от сутрешното заседание беше председателствана от Маргарита Ваклинова и Пламен Славов, зам.-кмет на Община Карлово.

В своя доклад дългогодишният ръководител на археологическите разкопки Иван Джамбов отбеляза, че това е вторият научен форум, посветен на проучванията. Първата национална научна конференция на тема „Средновековният замък в българските земи XII-XIV в.“ е била проведена на 4-5 юни 1985 г. в Сопот.

Един от най-важните изводи, направени при проучванията, е идентифицирането на внушителните архитек-

турни останки край Сопот с известния в изворите средновековен град Копсис - център на Подбалканската феодална област през XIII-XIV в. В резултат на откритите находки и надписи е доказан българският етнически състав на обитателите на средновековната крепост.

И тогава, както и днес, забележителните открития биха били немислими без всеотдавнашната подкрепа на ВМЗ-ЕАД (тогава МК „ВМЗ“ и ДСО „Металхим“).

Етапите, през които преминава развитието на музейната дейност в Карловско от възникването ѝ до днес, бяха представени в доклада на Пенка Тодорова и Мария Деянова, както и в доклада на Тодор Тодоров.

В докладите бяха посочени и проблеми, с които трябва да се справят музейните работници днес, нуждата от промяна в експозиционната дейност и в работата с музейната публика. Отбелязани бяха продължаващите археологически проучвания в Карловската долина, участието на музейни специалисти в научни конференции, симпозиуми по проблемите на Българското възрождение и националноосвободителните борби, организирането на национални и международни изложби, издаването на дипляни, сборници, пътеводители и др.

Халиме Хюруилмаз изнесе доклад на тема „Културните отношения на селището Енибадемли през III хил. пр. Хр. Въз основа на откритите многобройни оръдия за производство, керамични съдове, накити и идоли, също на етапите в жилищното строителство се проследяват културните отношения на проучваното ранно-бронзово селище с Троя I, Западна Анатолия, микенската култура, както и връзката им със селища от същата епоха в древна Елада, Езерово, и др.

Другите доклади, включени в програмата, бяха посветени на исторически и археологически проучвания на средновековния български град, развитието на музейното дело в Карлово и други градове, както и на археологическите проучвания в Карловската долина.

Петър Петров представи доклада си „Османските извори за средновековния български град“. Той посочи колко е важно и наложително в научно обръщение да бъдат привлечени и ранните османски извори, даващи достоверни и ценни сведения за местното самоуправление, стопанския живот, занаятите и търговията в средновековните български градове.

В доклада си „Средновековният град в представите на кръстоносците“, Петър Ангелов разгледа пътеписи и др. съчинения на участници, отразили преминаването на първите три кръстоносни похода през Балканския полуостров през XI-XII в. Авторът изтъкна сведенията, които ни дават те за възникването на българската държава, стопанския живот, етническият състав, архитектурния облик на градовете.

В доклада си „Средновековният български град - люлка на европейската цивилизация“ Йордан Николов ни припомни епохалното дело на братята Кирил и Методий, положили основите на славянобългарската цивилизация, възникнала в средновековна България.

С. Станилов и Б. Петрунова представиха резултатите от първата година на археологическите проучвания на „Средновековната крепост край Ивайловград“.

В доклада си „Средновековният Никополис ад Нестум“ М. Ваклинова изнесе данни за непознатия средновековен период на този град.

След края на предишното заседание беше прожектиран първият филм за Аневско кале, заснет през 1985 г.

Следобедното заседание беше председателствано от Иван Джамбов и започна с доклада на Симеон Недков „Идеята за български музей след Освобождението“.

П. Тодорова представи „Материали от фонда на Исторически музей - Карлово, свързани с розопроизводството“.

В доклада си „Трупане на благодат“ и сакрална защита на столичния Търнов“ Й. Алексиев се спря на значението на „светите мощи“ в християнската идеология и строежа на храмове в столицата на Втората българска държава.

В доклада си „Никола Славчев - първи уредник на къща-музей В. Левски“ Д. Чаушева разгледа живота и делото на този виден карловски общественик.

Б. Борисов и Г. Шейлева представиха резултатите от археологическите проучвания на „Средновековната крепост край Искрица в района на комплекса Марица - Изток, Гълъбово, Старозагорско“.

В доклада си „Средновековният град в България и Киевска Рус - типология и характеристика“ Р. Комсолова направи аналогии между развитието на средновековните градове в българската и средновековната руска държава.

В доклада си „Национален музей Хр. Ботев - огнище на родолюбие“ А. Николова проследи развитието на музейната институция от нейното създаване до днес.

Свещеник д-р Петър Гарена разгледа взаимоотношенията между традиционните религии в доклада си „Връзки между християни и мюсюлмани на ниво поверия и суеверия от практиката на енорийския свещеник“.

В доклада си „Неизвестна редакция на Вазовото стихотворение и неизвестни спомени за народния поет“ Ц. Неделчева ни запозна с последните си проучвания върху Вазовото творчество.

К. Стефанова-Георгиева представи доклад на тема „Мястото на крепостта Калето“ и средновековното селище при Крън, Казанлъшко в укрепителната система на Стара планина, XII-XIV в.“ за археологическите проучвания на средновековния Крън.

Д. Тодоров разгледа развитието на музейното дело в Клисурата в доклада си „Музейното дело в Клисурата“.

К. Стоянова посвети доклада си на развитието на музейното дело в Перущица: „Перущица и стремежът за опазване на историческата памет“.

В докладите, изнесени от ас. П. Калоферова „Крепостта „Хисарлъка“ край Сопот“ - с авторски колектив доц. д-р И. Джамбов, М. Деянова, П. Калоферова и „Нови археологически проучвания в с. Искра, Първомайско“. Гл.ас. д-р Г. Митрев и П. Калоферова представиха резултатите от новите проучвания на двата обекта.

Л. Николова представи археологическите проучвания на праисторически обекти в Стрямска долина в доклада „Праисторическото развитие в Карловската долина“.

Изнесените доклади и научни съобщения ще бъдат отпечатани в сборник, посветен на юбилеите.

След приключване на заседанието бе прожектиран вторият филм за Аневско кале с участие на студенти от ПУ „Паисий Хилендарски“.

От организираната в Исторически музей в Карлово експозиция участниците и гостите в научния форум имаха възможност да се запознаят с част от археологическите материали, открити при разкопките.

За участниците в конференцията беше организирана

на научна екскурзия до средновековния манастир в долното подградие на Аневско кале, където на място бяха представени археологическите открития и историята на средновековния град Копсис.

Участниците посетиха и „Радиното училище“ в Сопот, където беше организирана фотоизложба, посветена на Аневското кале.

Конференцията „100 години музейно дело в Карловс-

ко и 20 години археологически разкопки на Аневско кале“ не само отбеляза по достоен начин тези два юбилея, но показа и значението на културно-историческото наследство в Стремската долина и мястото на Аневско кале в историята и материалната култура на юг от Балкана.

Иван Джамбов, Мария Деянова

Пета международна конференция по българска археология и история

От 22 до 24 април 2004 г. във Варна се проведе международна конференция на тема „Прабългарите и техните съседи, V-X в.“. Тя беше посветена на Димитър Илиев Димитров (1927-1988), един от най-видните изследователи на ранната българска култура в Североизточна България. Той посвети таланта и усилията си на откриването, проучването и публикуването на некрополи и селища, оставени от българите веднага след основаването на Дунавска България. Незаменима е книгата му „Прабългарите по Северното и Западното Черноморие“ (1987 г.), която представя концепция за ранната българска история, основана върху лични открития, размисли и паралели с паметници от територията на Русия.

Конференцията беше открита в зала „Одесос“ на Варненския археологически музей, един от най-старите и активни музеи в България, който заслужено се слави с богата и добре подредена археологическа колекция.

Присъстваха учени от България, Русия и Румъния, както и представители на институциите в града. Гостите бяха приветствани от името на кмета на Варна, г-н Кирил Йорданов и на директора на Археологическия институт с музей на Българската академия на науките проф. Васил Николов. Приветствие отправи и лично г-н Яни Янев, областен управител на Варна, сам силно изкушен от ранната българска история. Той е автор на кинопроект, посветен на прабългарите от Авитохол до Ирник, излязъл наскоро в книга.

Конференцията беше открита от директора на филиала на АИМ в Шумен д-р Павел Георгиев. Основната част от научната работа се проведе в хотел „Еверест Парк“, в Златни пясъци. Бяха прочетени и обсъдени 67 доклада, обединени около няколко основни теми: писмени извори, ранна политическа история, българите по Волга, съседи, архитектура, некрополи, керамика, оръжия, металопластика, монетни съкровища и печати.

Общото настроение на участниците, изразено в докладите и дискусиите, беше насочено към преоценка на досегашните изводи и дати. На базата на вече значително обогатените познания по археология и история на ранните българи и взаимоотношенията им със съседите, такава преоценка е наистина необходима. Нещо повече, тя е наложителна.

Павел Георгиев предизвика дискусия още в началото с доклада „Прабългарска Варна - опит за археологическа характеристика“. Според него тъкмо Варна е първият държавен център на българите, преди Плиска. Този факт се обосновава с новоосмислен прочит и анализ на писмените извори и топоними. Името Варна не е славянско по-

произход. То има индоевропейски корен и много широко разпространение, което не е свързано непременно със славяните. Означава „голяма река“, „голям водоем“, „голяма вода“. Така се оспорва досега наложеното мнение за славянския произход на името Варна, използвано много често като основен аргумент за славянско присъствие в Североизточна България през VII в. при почти пълна липса, поне досега, на съответни археологически данни.

Група колеги от Самара, Русия, представиха доклади, посветени на българите по Волга: „За времето на придвижване на българите към Средна Волга“, Алексей Богачов; „Християнството, ислямът и ранните българи“, Риза Багаутдинов; „Прабългарски масови погребения на Средна Волга“, Сергей Зубов. Анна Кочкина се спря на традициите в украсата на керамиката на волжските българи. В доклада си „За хронологическата корелация на две групи паметници от раннобългарско време в района на Средна Волга“, Дмитрий Сташенков представи резултатите от проучването на Кайбелския могилен некропол и заключи, че българите се появяват там още в края на VII в. Поради липса на преки археологически наблюдения проблемът за българите на Волга е слабо разработен в българската археологическа книжнина.

С взаимоотношенията между българи и хазари се занимава Рашо Рашев „Българи и хазари през VII в.“; В. Петрухин „Хазарският и варяжският данък. Към историята на Източна Европа през IX в.“. Станислав Иванов (Шумен) сравни строителните материали и техники в крепостното строителство на Дунавска България и Хазарския хаганат. Тодор Марваков (СУ „Св Климента Охридски“) се спря върху селищните структури на Кримска Хазария и Първото българско царство и проблема за аулите. Боян Тотев и Олга Пелевина (Добрич) представиха археологически данни за контакти между Хазарския хаганат и Дунавските българи, а Евгений Круглов (Волгоград) разгледа сложносъставните лъкове на номадите в Източна Европа през VII-VIII в. В доклада си „Градовете в Хазарския хаганат. Какво е това?“ Валерий Фльоров (Москва) съобщи, че преходът от номадство към градове не се е състоял при хазарите. Много вероятно не се е състоял и при ранните българи. Фльоров се позова на Чаталарския надпис, както и на византийски писма от IX в., в които Плиска в края на VIII и началото на IX в. е наричана *Plisk oba* или *campus* - военен лагер. Името наистина е Плиска, но тя още не е град. Докладчикът подчерта необходимостта от преосмисляне на вече утвърдени тези и посочи силни паралели между Хазарския хаганат и българите до IX в. Той допълни, че Светлана Плетнюва, автор на знаменитата в миналото книга *От кочевий к городам* (1967), напоследък също се отказва от идеята си за град при ранните номади. Макар и противоречива, тезата на В. Фльоров заслужено предизвика дис-

кусия. Със задоволство следва да се отбележи навлизането на български учени в хазарската тема.

Аланите бяха представени с обобщителния и богат доклад „Градовете и крепостите на Алания“ на Ирина Аржанцева (Москва). Тя запозна аудиторията с алански паметници от VII-VIII в. в Северен Кавказ. Заслужи интерес пасажът за Св. Евстатий и елените. Темата не е работена в България, макар да съществува обилен материал, предимно топоними. Присъствието на българи в Северен Кавказ беше тема и на много интересния доклад „Древното Българско (Берсилско) царство в Северен Кавказ“ на Мурад Магомедов (Махачкала).

Единственият представител на Румъния Александър Маджару (Букурещ) представи „Аварите и Добруджа“, като показва неизвестни материали от V-VI в.

Голяма група доклади бяха посветени на проблеми, свързани със строителство на крепости и архитектура. Те разглеждаха паметници както в България, така и на територията на салтово-маяцката култура. В доклада си „Иван и Бейт в ранносредновековната българска архитектура“ Маргарита Ваклинова (София) се сприя на почти непознатия и рядко обсъждан у нас архитектурен тип Иван или Айвън, възникнал на Изток, използван от сирийските строители и развит от Сасанидите. Той представлява дълбоко преддверие, което продължава навътре в сградата. Вариантите му са познати в България и могат да се изследват между VII и IX в. Върху строителни и архитектурни проблеми говориха Стефан Бояджиев (София) - „Архитектурният образ на Тронната палата в Плиска“, и Тонка Михайлова (Шумен) - „Източната крепостна стена на Преславския аул“. Вторият доклад беше придружен от традиционната дискусия между проучвателите на Преслав. Георги Атанасов (Силистра) и Валери Йотов (Варна) говориха „За началната дата на ранносредновековните крепости в Североизточна България“. Като се основаха на изключително богатите си наблюдения, разкопки и проучвания, те заключиха, че крепостите в Североизточна България съдържат ясно изразен пласт, който може да се датира още в X в. Този извод ревизира досега прието мнение за по-късна дата на възникване на българските средновековни крепости. За появата на каменни крепости в Североизточна България говори и Деян Рабовянов (Велико Търново).

Със селищна история се занимаха Едуард Кравченко (Донецк) - за градищата по средното течение на Северски Донец, Геннадий Свистун (Харков) - за строителните материали и типологията на градищата в Салтовската лесостеп, Вадим Майко (Симферопол) - за териториалните групи прабългарски паметници от VIII - първата половина на X в. в Таврика. Кирил Апостолов представи данни за старобългарски селища в района на Омуртаг, Владимир Найденов - за присъствието на прабългари на територията на Плевенски окръг, а Димо Момчилов (Карнобат) показва паметници от IX-X в. в Североизточна Тракия. Андрей Аладжов (София) говори за византийския град по Северното Черноморие и прабългарите, а Петя Калоферова разгледа мястото на площадите в ранносредновековния български град.

Темата за некрополите и погребалните практики също беше обстойно представена. Съобщиха се нови данни за проучвани или обобщени сведения от новооткрити некрополи: Р. Рашев (Шумен), К. Красилников (Луганск), - „Некрополът при Караманите“, Варненско, Тодор Балабанов (Шумен) - „Непубликувани средновековни некро-

поли в Шуменско“, Ваня Павлова (Варна) - „Бележки към ранната хронология на старобългарския некропол в Трошево“, Варна. Това е най-големият открит досега некропол с ранна дата около покръстването на българите, все непубликуван още. Христина Стоянова (Шумен) говори за обряда „обезвреждане на мъртвите“ в българските езическите некрополи, а Методи Даскалов и Катя Трендафилова (София) разгледаха някои етнографски черти на населението в Североизточна България и Добруджа според данни от некрополите. В доклада си „Нови данни за некропол № 3 в Балчик“ Людмила Дончева-Петкова (София) обобщи резултатите от проучванията си там и убедително ревизира досегашната датировка на некропола. Според анализа на материалите това е много ранен - може би един от най-ранните - български некрополи, съответстващ по дата на възникването на Дунавска България. А. Винников и В. Сарапулкин (Воронеж) представиха „Плоски български некрополи от Салтово-Маяцката култура в лесостепното поречие на река Оскол“.

Непознат досега елемент съдържа чудесно представеният от Александър Смоляк (Ростов на Дон) доклад „Матюхино-Бугорският ранносредновековен хоризонт в района на Долен Дон“. В гроб от XII в. поставена цяла лисица. Общо 3 скелета на лисици са открити в некропола. А. Смоляк ги определи като пазители и се позова на местните представи, че при известни обстоятелства женската душа се превръща в лисица. Засега не са известни паралели от други места, има само устни сведения за подобна вяра и практика в Сибир.

Силно впечатление направи докладът на Наташа Аксенова (Харков) „Към въпроса за произхода на трупогарянето в контекста на Салтовската култура“. Тя заключи, че практиката трупогаряне в биритуалните некрополи от обсъждания период следва да се интерпретира като социален белег, а не като етнически - силен и правомерен извод, който трябва да се направи най-после и за езическите некрополи от VII - средата на IX в. в Североизточна България.

Темата за съдържанието и връзките между социален и етнически белег в некрополите от обсъждания период беше разработена и от Йордан Йорданов (София) в доклада „Антропологични данни за изкуствена деформация на черепа от некрополи от VII-IX в.“. Тази практика, свързана безспорно с българите от това време, убедително показва обратната трансформация: как един социален белег в друга среда се превръща в етнически. В подобен дух, макар и с друг род материя и по-скоро теоретичен, беше докладът „Защо българите изискват „чуждото“ и не дават „своето“ или за дългия път от „степната империя“ към „християнското царство“ на Цветелин Степанов (София). Според него използваният досега термин етноним в много случаи е ограничен и съсъвсем неточен, и следва да бъде заменен с политоним. Ранните българи са много добър пример за подобен случай.

Нов поглед върху историческите и археологическите извори представи и докладът „За хан Расате или в плен на традицията“ на Катя Меламед (София). Като анализира още веднъж Кръглия масов гроб в Девня - некропол 3, тя заключи, че масовото убийство там е извършено по заповед на княз Борис-Михаил и причините са политически, а не религиозни, каквато е досегашната традиционна интерпретация.

Ранносредновековната керамика беше предмет на ня-

колко доклада, които представиха непубликувани съдове: Радослав Василев (София) показва сива керамика от манастира при Равна, Димитър Янков - ранносредновековна керамика от Стара Загора, Янко Димитров (Шумен) - светлоглинена керамика от Плиска, а Георги Дзанев говори за кана от Разград.

Голяма група доклади представиха нови материали или поправиха дати и интерпретации на вече известни паметници. Станислав Станилов (София) направи принос към проучването на старобългарската конска сбруя от края на VII - началото на XI в., Стела Дончева (Шумен) говори за ремъчните накити тип Мартиновка, Ивайло Кънев показва новооткрита сабя от района на Червен бряг. Валентин Плетнъв представи нови единични печати от Варненския музей, Живко Аладжов съобщи малко известни факти за надписа на зера-таркана Онегавон, Валери Йотов (Варна) приведе доказателства за присъствието на маджари вардариоти в Битолско. В доклада „Една бронзова фигура от ранновизантийската крепост до Дядово, Новазагорско“ Борис Борисов (Велико Търново) показва портрети на номади, вероятно готи. Напомни се още веднъж, че темата за готите в българските земи през ранното средновековие тепърва ще бъде разработена и обогатена. Преоценка на своя минала интерпретация направи Константин Тотев, (Велико Търново), „Отново за сребърния ранносредновековен амулет от с. Върбовка, Великотърновско“. Повторната работа с изображенията върху амулета го убедила, че сребърната плочка носи сцената Дунавски конници.

С анализ на писмените извори се занимава Агоп Гарабедян (София) - „Някои хипотези относно произхода на българските етноними в Арменската география от VII в.“ и Румяна Комсалова (Пловдив) - „Прабългарите в арабските извори, IX-XI в.“ Тук следва да се спомене и Веселин Николов (Варна) - „За хан Котраг, котрагите и филиацията на българските племена“. Димитър Овчаров (София) направи опит за систематизация на знаците от Брегалница; Светлана Венелинова (Шумен) направи сравнителен анализ на руническите паметници, оставени от Долнокубанските и Долнодунавските българи, а Цоня Дражева (Бургас) се сприя върху две сюжетни рисунки - графити от крепостта Маркели.

Богато се представиха и нумизматите. Бяха показани новооткрити монети и печати: Иван Йорданов (Шумен)

„Печат на Петър Велик Куратор на Архонта на България, X в.“; Жена Жекова (Шумен) „Новооткрити византийски монети от VIII-IX в. от Северо-източна България“. Към ревизия на възгледите призова и Дочка Аладжова, АИМ-БАН (София) „Прабългарите на юг от река Дунав по нумизматични данни“. Тя заключи, че многобройните монетни находки, съсредоточени в Северо-източна България и датирани в V, VI и първите десетилетия на VII в. могат да се свържат убедително с нападенията на хуни и българи, добре описани и датирани в хрониките. Досега укритите съкровища традиционно са свързвани само със славянските нападения, макар и не винаги убедително подкрепени с друг род извори.

Освен нови и ценни материали, представени професионално, изненада поднесоха три доклада: Александър Пейков (Велико Търново) „Нови монети на Константин IV“; Николай Николов (Разград) „Новооткрит бронзов печат с надпис Тон Страторон“; и инж. Веселин Пантелеев (Варна) „Печат на Константин IV Погонат“. Авторите са нумизмати - колекционери. В заключителното си слово за закриване на конференцията д-р Павел Георгиев поощри публичната им изява, като я нарече много ценна заради новите находки, които единствено така могат да влязат в научно обръщение.

Конференцията завърши с екскурзия за чуждестранните гости в Плиска, Мадара и Преслав.

Във връзка с научната работа на Петата международна среща по история и археология на прабългарите във Варненския музей беше открита изключително интересна изложба с материали от обсъждания период. Някои предмети бяха изложени за първи път и заслужено предизвикаха възхищение и благодарност. Работата на Конференцията беше съпътствана и от представянето на нови книги, издадени от Варненския археологически музей и АИМ-БАН, филиал Шумен.

Благодарност следва да се изкаже и на домакините, д-р Валентин Плетнъв, д-р Валери Йотов и Христо Кузов, за безупречната организация, удобства и техника, осигурени за нормалното и приятно провеждане на сесиите.

Докладите от Конференцията ще бъдат издадени в пълния си текст в том 4 от поредицата Проблеми на прабългарската история и култура.

Катя Меламед

Веселка Кацарова-Попова. Пауталия и нейната територия през I-VI в.

Дисертация за присъждане на научна и образователна степен „доктор“.

София, 2004.

Дисертацията се състои от увод, четири глави, заключение и илюстративен материал (карти, планове, снимки и схеми).

Дисертационният труд представлява комплексно изследване на историята и археологията на Пауталия и прилежащата и градска територия в периода I-VI в.

Целта на проучването е да се проследи въвеждане-

то, развитието и функционирането на системата град - градска територия, ключова за провинциалното управление и администрация в Римската империя.

В уводната част са определени хронологическите рамки на дисертационния труд - от I до VI в. Направена е физико-географска характеристика на изследваната област. При изясняване на общественото и икономическо развитие са анализирани орографски, хидрографски, климатични и др. фактори.

Първата глава обхваща историята на археологическите проучвания в Пауталия. Представянето на съвременното ниво на изследвания на обекта е съпроводено с паралелен коментар на разнородни наблюдения, свързани териториално и исторически с периода I-VI в. В хронологически ред са изведени основните

групи проблеми - топография и градоустройство на римския и късноантичен град, крепостно и обществено строителство, граници и градската територия, категории селищни единици, некрополи и пр.

Втората глава е структурирана в две части.

В първата част се проследяват градоустройствени промени, настъпили през I - VI в .

Във втората част на втора глава са анализирани и обобщени данни за топографията, градоустройството и архитектурните комплекси. Тези данни характеризират функциите на античния град и отношението към административно подчинената му територия.

Третата глава от дисертацията е посветена на градската територия на Пауталия. Емпиричната основа от археологическите проучвания е изложена в две части: в първата са представени селищните обекти, а втората има аналитичен характер.

В част I всеки обект е описан по местоположение, архитектурни останки, стратиграфия и хронология на строителните периоди. Обобщени са археологическите данни за селищната среда.

Втората част на глава III представя археологически, епиграфски и писмени данни за категориите селищни единици и пътищата в географските рамки на пауталийската градска територия през I-IV в.

За първи път се предлага систематизирана информация за античната селищна мрежа в градската територия на Пауталия. Представените категории населени места се съпоставят с данните за развитието им през римската и късноантичната епоха. Направена е типология на селищната система по археологически находки и писмени извори.

Най-широко разпространена категория селища през античната епоха на територията на Пауталия са селата.

От римската епоха в градската територия на Пауталия вилите са най-добре проучената селищна единица. Географското им положение е свързано с доминиращото земеделско производство. Голямата площ, която заемат тези имоти, ги определя като самостоятелна селищна единица до края на IV в., когато престават да съществуват в резултат от варварските на-

шествия.

При археологически проучвания в градската територия на Пауталия се откриват данни за съществуване на пазарни средища (емпориони), светилища, военни крепости (кастели) и укрепени цивилни селища.

Част от селищната мрежа са пътищата и пъгните станции. Главните пътища, преминавали през градската територия на Пауталия, са Сердика-Пауталия-Стоби, пътят, водещ от Дунав през Сердика по течението на Струма към Амфиполис, пътят Пауталия-Скупи и пътят през Германия към Филипопол.

През римския период е развита и второстепенна пътна мрежа, която благоприятства бързите контакти между градския център и отдалечените селища.

Сред проучените досега археологически обекти няма сигурно разпознати останки от пътни станции.

В края на трета глава е направена реконструкция на обхвата на влияние на градските центрове върху определена територия чрез метода на „полигоналите на Тийсен“. Територията на Пауталия намалява през IV-VI в. Значително по-малката ѝ площ, в сравнение с епохата на Принципата, редуцира стопанския ресурс и икономическото благосъстояние на града.

Глава четвърта на дисертационния труд е обобщение на системата град/територия „в действие“.

В Заключение са представени изводите, направени в резултат на проведеното изследване.

Приноси на дисертацията са комплексното проучване на проблемите, свързани със селищната история през античната епоха, реконструирането на градоустройствената планова система, анализът на жилищното строителство, топографията и архитектурния облик на късноантичния град и раннохристиянските му паметници, както и използването за първи път в българската археологическа наука на методи за пространствен анализ на селищните структури и локални мрежи.

На 02. 03. 2004 г. Специализираният научен съвет по стара и средновековна история, археология и етнография при ВАК присъди на кандидата научната и образователна степен „доктор“.

Мирена Славова